

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

EVOLUTION OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF HUMANITARIAN ASSISTANCE

Бурдюжа О.М., аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті висвітлюється генеза міжнародно-правового регулювання гуманітарної допомоги. Глобальні виклики сучасності – зміна клімату, пандемія COVID-19, збройна агресія РФ проти України призвели до глобальної гуманітарної катастрофи. Міжнародне право виявилось нездатним впоратися з викликами та унеможливити порушення прав людини. В цій ситуації актуалізувалася роль та значення гуманітарної допомоги як засобу мінімізації негативних наслідків для людства в цілому та кожної людини. Проаналізовано історичний досвід надання гуманітарної допомоги починаючи з початку XIX ст. до нашого часу. Наголошується на формуванні двох відносно самостійних міжнародно-правових механізмів надання гуманітарної допомоги – 1. військовим та цивільному населенню, постраждалим внаслідок воєнних дій, а 2. жертвам гуманітарних катастроф у мирний час. Констатовано, що право на гуманітарну допомогу декларується цілою низкою міжнародно-правових актів, якими проголошено принципи її надання та встановлені стандарти, запроваджено історичний підхід та заходи щодо її координації при тому, що категорія «гуманітарна допомога» не отримала загально визнаного розуміння. Висунута пропозиція щодо розуміння гуманітарної допомоги як заходів з надання громадянам (цивільним або військовим) життєво необхідних предметів споживання (продуктів харчування, засобів гігієни, тощо) та /або притулку, та/або психосоціальної підтримки та освіти та/або медичних та транспортних послуг у разі стихійного лиха, техногенної катастрофи або збройного конфлікту, що здійснюються іноземними та вітчизняними донорами відповідно до принципів захисту з метою забезпечення життя з гідністю, або сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни.

Аргументовано необхідність прийняття міжнародних конвенцій щодо надання гуманітарної допомоги у воєнний та мирний час, які б сприяли підвищенню ефективності міжнародно-правового регулювання в цій сфері, адже відповідні норми є розпорошеними по різних правових актах та слабо скоординованими.

Ключові слова: гуманітарна допомога, Програма гуманітарної реформи, гуманітарна хартія, ООН, Рух Червоного хреста, міжкластерна координація, проект «Сфера»

The article highlights the genesis of international legal regulation of humanitarian aid. The global challenges of our time – climate change, the COVID-19 pandemic, the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine have led to a global humanitarian catastrophe. International law proved unable to cope with the challenges and prevent human rights violations. In this situation, the role and importance of humanitarian aid as a means of minimizing negative consequences for humanity as a whole and for each person became relevant. The historical experience of providing humanitarian aid since the beginning of the 19th century is analyzed. to our time. Emphasis is placed on the formation of two relatively independent international legal mechanisms for the provision of humanitarian aid – 1. to military and civilian populations affected by hostilities, and 2. to victims of humanitarian disasters in peacetime. It was established that the right to humanitarian aid is declared by a number of international legal acts, which declare the principles of its provision and establish standards, introduce a cluster approach and measures for its coordination, despite the fact that the category «humanitarian aid» has not received a generally recognized understanding. A proposal was put forward to understand humanitarian aid as measures to provide citizens who are victims of a natural disaster, man-made disaster or armed conflict and do not have access to the means of survival, vital consumption items and/or shelter, and/or psychosocial support and education and/or medical and transport services provided by foreign and domestic donors in accordance with the principles of protection in order to ensure life with dignity. The need for the adoption of international conventions on the provision of humanitarian aid in wartime and peacetime, which would contribute to increasing the effectiveness of international legal regulation in this area, is argued, because the relevant norms are scattered across various legal acts and poorly coordinated.

Key words: Humanitarian aid, Humanitarian Reform Program, humanitarian charter, UN, Red Cross Movement, intercluster coordination, Sphere project

Постановка проблеми. Вся історія людства супроводжувалася багатоаспектними кризовими явищами, які набули глобального характеру на початку XXI століття. Найнебезпечнішими викликами нашого часу є збройна агресія Російської федерації проти України, зміна клімату та пандемія COVID-19. Порушення законів та звичаїв війни з боку РФ призвели до гуманітарної катастрофи, що зачепила мільйони людей, які втратили здоров'я, житло, засоби існування, зазнали жорстокого поводження, вимушені були шукати прихистку поза межами постійного проживання. Всі вони гостро потребують допомоги, яка має охоплювати такі сфери, як харчування, житло, охорона здоров'я, водопостачання, транспорт, санітарія в надзвичайних ситуаціях. Масштаб проблеми вимагає скоординованих дій національних органів влади та міжнародних партнерів з надання гуманітарної допомоги та актуалізує дослідження міжнародно-правового регулювання зазначеної сфери.

Стан дослідження. Окремі аспекти міжнародно-правового регулювання надання гуманітарної допомоги досліджувалися такими фахівцями, як Н. Гетц, Д. Бревіс, Дж. Ден Хертго, Дж. Верзер (надання допомоги благодійними організаціями XIX ст.), Й. Паульман (право на гуманітарну допомогу), М. Антонович (право на гумані-

тарну допомогу під час збройного конфлікту), О. В. Біліченко (вплив світових загроз глобального характеру на гуманітарну сферу), Н. Карпчук (гуманітарна допомога та цивільний захист як напрям діяльності ЄС), М. Пьетропаоло (гуманітарна допомога постраждалим від стихійного лиха). Їх доробок охоплює певні аспекти проблеми та становить теоретичне підґрунтя нашого дослідження.

Метою статті є дослідження еволюції міжнародно-правового регулювання гуманітарної допомоги в контексті реагування на гуманітарні виклики.

Виклад основного матеріалу. На початку XXI століття світове співтовариство існує в умовах глобалізаційних процесів, які створюють безпрецедентні можливості для сталого розвитку, але водночас є передумовою багатоаспектних екзистенційних загроз, які спричинили глобальну гуманітарну кризу, пов'язану з численними збройними конфліктами, зміною клімату, пандемією COVID-19. Всі вони призвели до численних порушень прав людини, негативно впливають на умови життєдіяльності людей, спричиняють матеріальні збитки, створюють перешкоди для доступу до чистої питної води, продуктів харчування, прирікають тисячі людей на вимушену міграцію та десоціалізацію.

Міжнародне право виявилось нездатним впоратися з цими викликами та забезпечити дотримання міжнародної безпеки та прав людини згідно із принципами міжнародного права. Не випадково ціла низка фахівців (В. Ф. Антипенко, М.В. Буроменський та ін.) відзначають його низку ефективність в сучасних умовах. М.В. Буроменський, зокрема, слушно зауважує, що міжнародне право в нинішньому стані достатньою мірою не відповідає ні засадам рівності, ні засадам свободи, знаходиться у кризовому стані та потребує реформування [1, 16]. В.Ф. Антипенко констатує, що міжнародно-правові механізми влаштовані таким чином, що регулюють лише боротьбу із вторинними проявами міжнародних правопорушень, детермінанти та сутнісні характеристики яких, між тим, визначаються у категоріях глобальних негативних процесів і явищ [2, с. 58-59].

Так, незважаючи на застосовані заходи (прийняття Рамкової конвенції зі зміни клімату 1992 р, підписання Паризької угоди 2015 р., тощо) не вдалося стабілізувати кліматичну систему, тому всі зусилля в сучасний період спрямовуються на адаптацію до зміни клімату. Зі зміною клімату тісно пов'язані права людини оскільки такі зміни впливають не тільки на екосистеми, але і на благополуччя та добробут людей [3, с. 244]. Наслідки кліматичних змін (підвищення глобальної середньої температури, давання льодовиків, повені, урагани, опустелювання, втрата біорізноманіття) перетворюють природне середовище існування людини на непридатне для життя та є основною причиною появи кліматичних біженців. Зміна клімату призвела до спалаху пандемії коронавірусу, яка мала негативний вплив на світову продовольчу безпеку внаслідок зниження попиту на продукти харчування, обмеження мобільності та зниження купівельної спроможності громадян, збоїв в системі виробництва та постачання продовольства [4, с. 244]. В результаті, мільйони людей зі всього світу опинилися в скрутному становищі, на межі голоду та гостро потребують допомоги.

Яскравим свідченням кризи міжнародного права є порушення фундаментальних цивілізаційних цінностей та основних принципів міжнародного права внаслідок агресії Російської федерації в Україні.

В цій ситуації як ніколи раніше актуалізувався пошук механізмів мінімізації негативних наслідків стихійних лих, техногенних аварій та збройних конфліктів для людства, народів, спільнот населення та кожної людини.

Особливого значення набуває право на гуманітарну допомогу, міжнародно-правовий механізм надання якої формувався починаючи з XIX століття, коли Комітетом з надання допомоги в Німеччині та інших частинах континенту була ініційована британська гуманітарна кампанія допомоги (1805–1815), яка характеризується, як одна з ранніх добровільних транснаціональних гуманітарних ініціатив [5].

Зусилля з надання допомоги мали адаптуватися до мінливих обставин, вони знаходилися у безперервному пошуку ефективних рішень та враховували культурні відмінності, інституційні перешкоди та приватні інтереси. Комітет мав труднощі з витрачанням отриманих грошей відповідно до побажань жертводавців, оскільки методика визначення потреб не була розроблена, потреби не були чітко визначені. Так розподільчий комітет у Стокгольмі зарезервував більше чверті того, що отримав, для цілей, відмінних від тих, які передбачали донори. Зібрані кошти були витрачені для підтримки незаможних фінів у Стокгольмі, а також для ремонту церкви, в той час як пожертви призначалися для біженців. Зрештою, це призвело до заміни грошової допомоги допомогою у натуральній формі, що мало сприяти належному використанню пожертв під контролем донорів допомоги. Загалом фахівці відмічають, що «Комітет допомоги постраждалим мешканцям Німеччини та інших частин континенту» є першим прикладом широкомасштабної добровільної про-

грами допомоги, яка залишилася недооціненою в анналах гуманізму [6].

Наступний етап розвитку гуманітарної допомоги пов'язаний зі створенням у 1863р. Міжнародного Комітету Червоного Хреста (МКЧХ) – незалежної гуманітарної організації, метою якої є допомога жертвам міжнародних та внутрішніх збройних конфліктів.

У 1864р. була підписана перша міжнародна конвенція «Про поліпшення долі поранених на полі бою». Основними принципами, викладеними в Конвенції та підтримуваними пізнішими Женевськими конвенціями, є такі: надання допомоги пораненим без будь-якої різниці щодо національності; нейтралітет. В жовтні 1868 р. відбулася Друга дипломатична конференція була скликана в Женеві з метою уточнення деяких положень Конвенції 1864 р., зокрема, адаптації принципів Конвенції до морської війни. Додаткові статті були прийняті 20 жовтня 1868 р., але не були ратифіковані і не набули чинності [7].

У 1907р. була підписана IV Конвенція Про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. Відповідно ст. 15 Конвенції, засновуються товариства надання допомоги військовополоненим, які мають на меті служити посередником у добродійних справах Агенти таких товариств можуть бути допущені до місць інтернування з метою надання допомоги, а також до пунктів утримання репатрійованих військовополонених, за умов наявності особистого дозволу, виданого військовим керівництвом, та надання письмового зобов'язання дотримуватися всіх заходів з підтримання порядку та безпеки, які останнє може запровадити [8].

Формуються механізми надання гуманітарної допомоги цивільним особам, які зазнають страждань під час воєнних компаній. Однією з найвпливовіших гуманітарних організацій під час Першої світової війни була Комісія допомоги в Бельгії (CRB). З 1914 р. до 1919 р. організація надала продовольчу допомогу Бельгії та Франції, врятувавши близько дев'яти мільйонів мирних жителів від голодної смерті [9]. Допомога залишалася у власності США, незважаючи на те, що вона фінансувалася за рахунок добровільних пожертв для того, щоб унеможливити ревізию коштів Німеччиною. Діяльність Комісії не мала прецедентів. Комісія мала власний прапор; уклала контракти та неофіційні угоди з урядами воюючих сторін; її кораблям надавалися привілеї, які не надавалися жодному іншому прапору; її представники в регіонах військової окупації користувалися повноваженнями та імунітетами.

У першій половині XX ст. починають формуватися міжнародно правові механізми надання допомоги жертвам гуманітарних катастроф у мирний час.

В цей період формується розуміння необхідності надання допомоги тим, хто опинився в скрутному становищі та не може дати себе раду самостійно, оскільки позбавлений в силу різних причин такої можливості. У 1921 р. ініціатором створення міжнародної організації з мандатом на координацію та проведення операцій з ліквідації наслідків стихійних лих виступив Червоний Хрест. Після тривалого періоду консультацій з урядами в 1927 р. в Женеві відбулася міжнародна конференція зі створення нової організації допомоги. Було прийнято Конвенцію про заснування Міжнародного союзу допомоги, яка набула чинності у грудні 1932 р. Конвенція 1927 р. була важливим багатостороннім інструментом міжнародного публічного права, який стосувався виключно надання допомоги в разі катастрофічної ситуації, поза контекстом збройного конфлікту [10]. Конвенція стосувалася реагування на стихійні лиха, санкціонувала визнання правового характеру гуманітарної допомоги людям, які постраждали від стихійних лих та запроваджувала підхід до гуманітарної допомоги з точки зору прав людини. Гуманітарна допомога ґрунтувалася на поєднанні трьох фундаментальних принципів: захисту прав людини, суверенітету та солідарності.

У документі йшлося про те, що визнання права людини на гуманітарну допомогу може встановлювати обмеження для запобігання зловживання з боку постраждалих держав. Міжнародний союз допомоги мав діяти на благо всіх постраждалих людей незалежно від їхньої національності чи раси та незалежно від будь-яких соціальних, політичних чи релігійних відмінностей. Дії Міжнародного союзу допомоги обмежувалися лихами, що відбувалися на територіях Високих Договірних Сторін і такими лихами, що стаються в інших країнах, які ймовірно впливатимуть на території Високих Договірних Сторін [6]. Міжнародний союз допомоги не мав помітних успіхів у наданні допомоги протягом свого існування та зрештою припинив існування.

Робота над розробкою ефективного міжнародно-правового регулювання надання допомоги захисту жертв катастроф та збройних конфліктів продовжувалася. 27 липня 1929 р. у м. Женева була підписана Конвенція про поводження з військовополоненими [11]. Відповідно ст. 87 Конвенції регулярно мають створюватися Товариства допомоги військовополоненим, які відповідно до законів своєї країни мають на меті служити посередниками в благодійних цілях, повинні отримувати від воюючих сторін для себе та своїх належним чином уповноважених агентів усі засоби для ефективного виконання свого гуманного завдання. Представникам цих товариств дозволено роздавати допомогу в таборах і на місцях зупинки репатрійованих військовополонених.

Таким чином були закладені основи права на гуманітарну допомогу та визначені мета та принципи, а порядок надання допомоги тільки почав формуватися та був ще недосконалим.

Після другої світової війни міжнародне право набуває все більш гуманістичної спрямованості. Актуалізуються питання дотримання прав людини. У Загальній декларації прав людини (1948 р.) знайшло відображення право людини на виживання, тобто на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї і, що особливо важливо у контексті нашого дослідження – право на забезпечення в разі втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини [12]. Це положення є основоположним для запровадження та гарантування права на гуманітарну допомогу.

Право на гуманітарну допомогу сьогодні базується на положеннях низки міжнародно-правових актів, серед яких I-IV Женевські конвенції, Гуманітарна хартія та базові стандарти надання гуманітарної допомоги в умовах воєнного конфлікту; Кодекс поведінки Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця і неурядових організацій (НУО) при наданні допомоги у випадку стихійних лих і катастроф; Мінімальні стандарти продовольчої безпеки, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 46/182 по зміцненню координації гуманітарної допомоги ООН у надзвичайних ситуаціях, тощо.

Міжнародно-правові стандарти гуманітарної допомоги жертвам збройних конфліктів стосуються як військовополонених, так і цивільного населення. Відповідно Женевської конвенції про поводження з військовополоненими (ст. 125) [13], з урахуванням заходів, які держави, що тримають військовополонених, можуть уважати необхідними для забезпечення своєї безпеки чи для задоволення інших обґрунтованих потреб, представники релігійних організацій, товариств допомоги чи будь-якої іншої організації, яка допомагає військовополоненим, отримують від зазначених держав усі можливості для відвідування військовополонених, розподілу між ними посилок допомоги та матеріалів будь-якого походження, призначених для релігійних, освітніх чи розважальних цілей, а також для надання їм допомоги в організації дозвілля в межах

таборів. Такі товариства чи організації можуть створюватися на території держави, що тримає в полоні, чи в будь-якій іншій країні або мати міжнародний характер.

IV Женевська конвенція 1949 р. «Про захист цивільного населення під час війни» та Протокол № 2 1977 р. «Про захист жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру» декларують провадження операцій з надання допомоги цивільному населенню, що зазнає надзвичайних бідувань через недостатнє забезпечення запасами, істотно важливими для його виживання. Допомога має виключно гуманітарний і неупереджений характер.

Встановлені базові правила гуманітарної допомоги (ст. 59 Конвенції). Якщо населення окупованої території отримує недостатній обсяг постачань, окупаційна держава повинна погодитись вжити заходів, спрямованих на надання підтримки цьому населенню і сприяти реалізації цих заходів усіма наявними у неї засобами. Така допомога може надходити як з боку держав, так і з боку незалежних гуманітарних організацій, таких, як Міжнародний комітет Червоного Хреста, і має передбачати забезпечення посилками, що містять продукти харчування, медичні матеріали та одяг. Усі Договірні Сторони повинні дозволити вільне перевезення таких посилок та забезпечити їхню охорону [14]. Ці документи встановлюють право на допомогу, однак не розтлумачують саме поняття «гуманітарна допомога», не встановлюють міжнародно-правові механізми її надання.

На сьогодні питаннями надання гуманітарної допомоги опікуються ціла низка міжнародних організацій, серед яких провідне місце займає ООН. Одна з цілей Організації Об'єднаних Націй полягає у «здійсненні міжнародного співробітництва у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру». В даний час міжнародне співтовариство покладається на Організацію Об'єднаних Націй у питаннях координації операцій з надання надзвичайної та довгострокової допомоги, включаючи продовольство, житло, медичне приладдя та матеріально-технічну підтримку. Структури ООН, які відіграють основну роль у наданні гуманітарної допомоги, це Програма розвитку ООН (ПРООН), Агентство ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Всесвітня продовольча програма (ВПП). ООН запроваджує скоординований підхід до гуманітарної допомоги, що має вирішальне значення для надання підтримки тим, хто цього потребує.

Механізм надання гуманітарної допомоги потребує координації зусиль міжнародного співтовариства, основи якої були закладені резолюцією 46/182 Генеральної Асамблеї ООН [15]. Гуманітарна допомога має першочергову важливість для жертв стихійних лих та інших позаштатних ситуацій та повинна надаватися відповідно до принципів гуманності, нейтралітету та безпристрасності. ООН має виконувати головну роль у забезпеченні діяльності міжнародного співтовариства з підтримки постраждалих країн та координації цієї діяльності. Гуманітарна допомога повинна надаватися зі згоди постраждалих країн, які несуть основну відповідальність за надання допомоги жертвам стихійних лих та інших надзвичайних ситуацій, які мають місце на їх території. Постраждала держава відіграє головну роль в ініціації надання гуманітарної допомоги в межах її території. Співпраця повинна відповідати міжнародному праву і національному законодавству. Необхідна допомога повинна здійснюватися такими методами, які сприяють тривалому розвитку щоб забезпечити плавний перехід від надання гуманітарної допомоги до відновлення та розвитку. Гуманітарна допомога повинна супроводжуватися активізацією зусиль, спрямованих на забезпечення зростання та сталого розвитку та має сприяти зменшенню частоти та наслідків майбутніх надзвичайних та позаштатних ситуацій.

У 2005 р. була проведена реформа координації, відома як Програма гуманітарної реформи, яка представила ряд нових елементів підвищення координації, передбачуваності, підзвітності та партнерства, зокрема був запроваджений кластерний підхід до надання гуманітарної допомоги. Кластери являють собою групи гуманітарних організацій у кожному з основних секторів гуманітарної діяльності, до яких належать: 1) продовольча безпека; 2) здоров'я; 3) логістика; 4) освіта; 5) харчування; 6) захист; 7) аварійні укриття; 8) вода, санітарія, гігієна; 9) управління таборами; 10) раннє відновлення; 11) освіта; 12) телекомунікації у надзвичайних ситуаціях [16]. З метою підтримки та зміцнення кластера на рівні країни та міжкластерної координації створена Глобальна група координаторів кластерів (GCCG). Кожен кластер відповідає за інтеграцію раннього відновлення з самого початку гуманітарної допомоги.

Робота над удосконаленням міжнародно-правового механізму гуманітарної допомоги продовжується в сучасний період. Комісією міжнародного права ООН розроблений Проект статей про захист людей у разі катастроф [17]. Метою проекту є сприяння адекватному та ефективному реагуванню на катастрофи і зменшенню ризику катастроф, задоволення основних потреб людей з повною повагою до їхніх прав. «Катастрофа» означає подію або низку подій, що призводять до масштабних втрат життя, великих людських страждань і лиха, масового переміщення чи великомасштабних матеріальних збитків, або шкоди навколишньому середовищу, що серйозно порушує функціонування суспільства.

У тій мірі, в якій стихійне лихо явно перевищує національні можливості реагування, потерпілі держави зобов'язані звертатися за допомогою до інших держав, Організації Об'єднаних Націй та інших потенційних донорів. Держави, Організація Об'єднаних Націй та інші потенційні суб'єкти, які можуть надати допомогу можуть запропонувати допомогу постраждалим державі. Коли постраждала держава запитує зовнішню допомогу за допомогою запиту, інша держава, Організація Об'єднаних Націй або інші потенційні донори повинні оперативним розглянути запит і повідомити постраждалу державу про свою відповідь.

Співпраця включає гуманітарну допомогу, координацію, міжнародні дії з надання допомоги та комунікації, а також надання персоналу для допомоги, обладнання і товарів, і наукових, медичних і технічних ресурсів.

У наданні гуманітарної допомоги значну роль відіграє Міжнародний рух Червоного Хреста та Червоного Півмісяця. Роль Міжнародного комітету Червоного Хреста полягає, зокрема, в тому, щоб відстоювати і поширювати основоположні принципи гуманності, безпристрасності, нейтральності, незалежності, добровільності, єдності та універсальності; намагатися забезпечувати захист і допомогу жертвам таких подій і їх прямих наслідків як серед військовослужбовців, так і серед цивільного населення. З метою виконання цих завдань Рухом Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та групою неурядових організацій розроблений Проект «Сфера», яким впроваджується Гуманітарна хартія та універсальні мінімальні стандарти у ключових сферах надання гуманітарної допомоги [18].

Гуманітарна хартія ґрунтується на принципі гуманності й гуманітарного обов'язку, визнає права всіх людей, постраждалих від надзвичайної ситуації або конфлікту, а саме: право на життя з гідністю; право на отримання гуманітарної допомоги; право на захист та безпеку. Ці права є взаємопов'язаними та взаємообумовленими. Так право на отримання гуманітарної допомоги розуміється як невід'ємна складова права на життя з гідністю. Сюди входить право на достатній життєвий рівень, зокрема, на достатнє харчування, воду, одяг, житло і медичний догляд. Допомога надається згідно з принципом недискримінації, який потребує, щоб допомогу надавали виключно на основі потреби і відповідно їй.

Ці права знайшли відображення й отримали практичне вираження в базових і мінімальних стандартах проекту «Сфера», особливо щодо надання допомоги тим, хто постраждав від надзвичайної ситуації або конфлікту.

Стандарти охоплюють водопостачання, санітарне забезпечення та гігієну; продовольчу безпеку та харчування; забезпечення тимчасовим житлом, організацію розміщення та непродуктивної допомоги, а також медичного обслуговування. Вони є практичним вираженням принципів, викладених в Гуманітарній Хартії і гарантією реалізації прав людей, які постраждали від конфліктів або надзвичайних ситуацій, на отримання допомоги, що забезпечує їм гідне життя. Базові стандарти задають мінімальний рівень надання допомоги, що повинен бути забезпечений усіма гуманітарними організаціями – тими, що працюють на базі громади, місцевими, національними або міжнародними.

Гуманітарну допомогу надає також низка міжнародних неурядових організацій у гуманітарній сфері – «Лікарі без кордонів» «Карітас» та ін

В правових актах зафіксовано право на отримання допомоги, але саме поняття «гуманітарна допомога» не сформульовано. Велика українська енциклопедія надає таке поняття: гуманітарна допомога – це «цільове адресне безоплатне забезпечення в грошовій або натуральній формі; безповоротна фінансова допомога або добровільні пожертви» [19]. Однак без вказівки на принципи надання гуманітарної допомоги, отримувачів такої допомоги та умов її надання таке визначення є неповним. По-перше, гуманітарна допомога надається громадянам, які постраждали від воєнних дій, техногенних і природних катаклізмів, приділяючи особливу увагу найбільш уразливим групам. По-друге, гуманітарна допомога ґрунтується на міжнародних гуманітарних принципах гуманізму, неупередженості, незалежності, нейтралітету.

Для розуміння цієї категорії доцільно проаналізувати законодавство України. Більш розгорнуте поняття гуманітарної допомоги надає Закон України Про гуманітарну допомогу. Гуманітарна допомога – це «цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається з виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф або воєнних дій, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту» [20].

Ми пропонуємо розуміти гуманітарну допомогу, як заходи з надання громадянам (цивільним або військовим) життєво необхідних предметів споживання (продуктів харчування, засобів гігієни, тощо) та /або притулку, та/або психосоціальної підтримки та освіти та/або медичних та транспортних послуг у разі стихійного лиха, техногенної катастрофи або збройного конфлікту, що здійснюються іноземними та вітчизняними донорами відповідно до принципів захисту з метою забезпечення життя з гідністю, або сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни.

Висновки. В світлі посилення ризиків та численних випадків гуманітарної катастрофи у всьому світі, світове співтовариство вимагає більш ефективної екстреної гуманітарної допомоги. Міжнародно-правовий механізм надання гуманітарної допомоги є недосконалим. Відсутній усталений єдиний підхід до розуміння категорії «гуманітарна допомога». Сьогодні відповідні норми є розпорошеними по різних правових актах та слабо скоординованими. На нашу думку необхідно прийняти міжнародні конвенції щодо надання гуманітарної допомоги у воєнний та мирний час, які б сприяли підвищенню ефективності міжнародно-правового регулювання в цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буроменський М. В. Міжнародне право на тлі викликів XXI століття Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. ст. за матеріалами І Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р. у 2 ч. Харків, 2015. Ч. 1. С. 5–17.
2. Антипенко В. Ф. Щодо проблем ефективності міжнародного права. *Вісник харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2013. №2 (1042). С.58-60.
3. Сурілова О.О. Правовий механізм адаптації до глобальної зміни клімату в умовах пандемії COVID-19. *Проблеми публічного та приватного права* : колективна монографія. Львів – Торунь : Ліра-Прес. 2021. С. 242-278.
4. Сурілова О.О. Продовольча безпека в умовах пандемії *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2021. №28. С. 117-123.
5. Götz N. Rationales of Humanitarianism *Journal of Modern European History / Zeitschrift für moderne europäische Geschichte Revue d'histoire européenne contemporaine* Vol. 12, No. 2, Ideas, Practices and Histories of Humanitarianism (2014), pp. 186-199
6. Götz N. The Good Plumpuddings' Belief: British Voluntary Aid to Sweden During the Napoleonic Wars *The International History Review Volume* 37, 2015. Issue 3; H. Hodacs, Converging World Views: The European Expansion and Early-nineteenth-century Anglo-Swedish Contacts (Uppsala, 2003).
7. Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field. Geneva, 22 August 1864. International committee of the Red cross. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/>
8. IV Конвенція Про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text
9. Johan den Hertog The Commission for Relief in Belgium and the Political Diplomatic History of the First World War. URL: <https://www.google.com/search?q=Johan+den+H>
10. International convention and statute establishing an International Relief Union Geneva, July 12, 1927 Treaty Series No. 3 (1933).. URL: <http://disasterlaw.sssup.it/wp-content/uploads/2014/10/1927>
11. INTERNATIONAL COMMITTEE OF THE RED CROSS. Convention relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 27 July 1929. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/52>
12. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
13. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
14. Факультативний протокол щодо захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
15. United Nations General Assembly Resolution 46/182 Strengthening of the coordination of humanitarian emergency assistance of the United Nations. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc>
16. What is the Cluster Approach? URL: <https://www.humanitarianresponse.info/en/>
17. Draft articles on the protection of persons in the event of disasters. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/6_3_2016.pdf
18. The Sphere Handbook 2011: Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Response. URL: https://spherestandards.org/wp-content/uploads/2018/06/Sphere_Handbook_2011_English.pdf
19. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/%D0%9A%>
20. Закон України Про гуманітарну допомогу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>